

מאמר זה מבוסס על כנס בינלאומי שנערך ב-13-12 בינואר 2017 באוניברסיטת חיפה, בשיתוף פעולה בין קרן פרידריך אברט בישראל ובין המרכז ללימודי גרמניה ואירופה בחיפה.

תוכן העניינים

4.....	השמאל הפוליטי: מקרטע בכמה מקומות, אבל עדיין חי ובוועט
4.....	שקיעת החברה ה"טובה"
5.....	תפקידו המשתנה של השמאל בדרמה הקפיטליסטית
7.....	מאינטרסים מעמדיים להעדפות אידיאולוגיות
7.....	השמאל כמתחרה על השלטון וחשיבותו של המרכז
8.....	ביצועיה של הממשלה חשובים יותר מכוונות השמאל
9.....	תקשורת וכריזמה
9.....	סכנות הפרגמטיות: אבדן הקצוות בלי להרוויח את המרכז?
10.....	מאבק למען כוח לעומת מאבק למען התקדמות
11.....	חוסר הנחת מהקפיטליזם חוזר
12.....	בלי שהשמאל יוכל "לבנות" עליהם
13.....	עתידה של החברה ה"טובה": מהו טווח הפעולה?
13.....	שוק העבודה כמחולל קיטוב חברתי
14.....	השלכותיה של הגלובליזציה
14.....	חריגותם של העשירים שלאחר המלחמה
15.....	אסטרטגיה קפיטליסטית מכוונת?
15.....	להפוך את שוק העבודה לשוויוני ומכליל שוב
16.....	חינוך כמדיניות מפתח עם תועלת מגוונת
17.....	להרחיב את התקציבים ואת השירותים הציבוריים
17.....	החברה של תום עידן התעסוקה: שלושה נתיבים לשמירה על שוויון חברתי מכליל
18.....	להגן על בני אדם מהשווקים בעולם גלובלי
19.....	כוח המשיכה של הפופוליסטים: שוויון חברתי בגרסה זהותית
20.....	חברה פוסט-לאומית, זהות והצורך בקהילה
20.....	לא נוח לשמאל: מאבק מעמדי בין מפסידים
21.....	הלאמה מחדש – דרך ללא מוצא
22.....	לרכוב על גב הנמר של הגלובליזציה
24.....	מסקנה קצרה

השמאל הפוליטי: מקרטע בכמה מקומות, אבל עדיין חי ובוטע

מפלגות שמאל איבדו חלק ניכר מן הכוח ומן האטרקטיביות שלהן במדינות כמו שבדיה, דנמרק, ישראל, גרמניה, אוסטריה וצרפת, שבהן הן היו בעבר הכוחות הפוליטיים הדומיננטיים, או לפחות הציבו אתגר פוליטי משמעותי לקואליציות המרכז-ימין. בארצות הברית, למפלגה הרפובליקאית, הנחשבת למרכז-ימין, יש כיום רוב בשני הבתים של הקונגרס גם יחד. בהונגריה, הסוציאליסטים, שפעם נהנו מרוב מוחלט בפרלמנט, הצטמקו לפחות משמונה אחוזים. בפולין, השמאל הפוליטי אינו קיים עוד, למעשה. וכן הלאה וכן הלאה.

אף על פי כן, המגמה רחוקה מלהיות כלל-עולמית. בבריטניה נחלו הלייבור הישג גדול ומפתיע בבחירות, כאשר קיבלו כ-40 אחוז מקולות הבוחרים. בספרד, המפלגה הסוציאליסטית המרכז-שמאלית ומפלגת "פודמוס", הממוקמת בשמאל הרדיקלי יותר, זכו יחד ב-43 אחוזים מקולות הבוחרים בבחירות הכלליות האחרונות. בארה"ב, המפלגה הדמוקרטית, שיש לה לכל הפחות כמה תכונות אשר מצדיקות את הגדרתה בתור מפלגת מרכז-שמאל, זכתה ברוב במניין הקולות הכללי בבחירות, שנערכו בנובמבר 2016. בארגנטינה, 57 אחוזים מהמצביעים הצביעו בבחירות הכלליות לאחת משתי מפלגות המרכז-שמאל הגדולות, שהתחרו על השלטון במדינה. בקנדה, איטליה, יוון, אקוואדור, בוליביה, צ'ילה, ונצואלה וניקרגואה שולטות ממשלות, שמציבות את עצמן בצד השמאלי של הקשת הפוליטית. ברומניה, המפלגה הסוציאל-דמוקרטית השיגה ניצחון מעורר השתאות בבחירות הארציות ב-2016. אפשר בהחלט לומר, אם כן, כי "השמאל חי ובוטע".

אבל אפילו יותר חי ובוטע מן השמאל הוא הכוח הפוליטי, שמבחינות רבות מבטא את ההיפך הגמור מן האידיאולוגיה של השמאל – הימין הפופוליסטי, שניזון מתמיכת בוחרים

שלפנים היו בסיס התמיכה של השמאל. בפולין, בהונגריה, בטורקיה וברוסיה שולטים משטרים אוטוריטריים של הימין. בצרפת, באוסטריה, בהולנד ובמקומות נוספים, גורמים פופוליסטיים ימניים שונאי זרים הפכו לטוענים רציניים לשלטון. אזרחי בריטניה הצביעו למען עזיבת האיחוד האירופי בהשפעת נראטיב לאומני קסנופובי. דונלד טראמפ נבחר לנשיא ארצות הברית לאחר קמפיין בחירות וולגרי ופוגעני אפילו יותר, ובעל מאפיינים דומים.

שקיעת החברה ה"טובה"

כל מה שנאמר עד כה אינו נוגע רק לשאלה מי שולט ומי אינו שולט באיזו מדינה, אלא – וזה חשוב יותר – לשאלה כיצד מתנהל השלטון במדינות. כוחות הימין העולים אחוזים בסדר יום, שעומד בניגוד לערכי היסוד הליברליים וההומניסטיים של השמאל הדמוקרטי. הם דוגלים בדיוקן מסוים של חברה, שהשמאל מאז ומעולם נאבק נגדו. אולם החברה האנטי-ליברלית, שמצטיירת בהכרח מן הדגש של הימין על זהות ועל הניגוד הבינארי בין "מי ששייכים" לבין "מי שאינם שייכים", היא רק התפתחות חדשה במסגרת תהליך השקיעה המתמשך של חזון החברה ה"טובה", ההומנית באמת ובתמים, שהשמאל היה משכבר נחוש לקדם.

מילת המפתח כאן היא הדרה חברתית, שנוטה לעלות בקנה אחד עם כלכלה קפיטליסטית. במודל כלכלי זה הוכנסו תיקונים מרסנים במידה כזו או אחרת (במדינות מסוימות יותר מאשר במדינות אחרות) במהלך "תור הזהב" של הקפיטליזם החברתי. אך הקפיטליזם שב וזכה לעדנה במהלך שלושת העשורים האחרונים לערך (ושוב: במדינות מסוימות יותר מאשר במדינות אחרות). חלקים גדולים של העולם נעו בתקופה זאת הרחק מן האידיאלים של המרכז-שמאל בדבר חברה שוויונית מכלילה, אשר בה הכלכלה כפופה לזכות האנושית לאושר ("דמוקרטיה סוציאלית"). האג'נדה השמאלית הדוגלת ביצירת חברה כזאת – שהיא מהות הקידמה האנושית – הפכה לפחות ופחות אפקטיבית.

משיכה כביר, שהוכח כמשמעותי ויעיל ביתר שאת ממורת הרוח שיצר.

הוא הציג את עצמו בתור המנוע שיאפשר את קיומו של שגשוג נצחי, אשר בו ייקחו חלק וממנו ייהנו רבדים נרחבים של האוכלוסייה. הקפיטליזם התעשייתי פתח עידן של הכנסה הולכת וגדלה לרבים, והביא לקצן מאות שנים של עוני המוני. באיחור מסוים גם השכר החל לטפס בהתאם לפריון העבודה. יתר על כן, הפיתוח התעשייתי בא יד ביד עם היצע מתרחב של שירותים, מה שיצר מעמד ביניים רחב מאי פעם.

השמאל, שהיה מזוהה בתחילת הדרך עם הפרויקט הגדול של החלפת הקפיטליזם במשטר כלכלי הומני באמת, ניסה בשלב זה באופן אינסטרומנטלי למתן סיטואציות של ניצול קיצוני, להעמיק את רשת הביטחון של מדינת הרווחה ולחזק את כוח המיקוח של העובדים. אך לא השמאל הפוליטי היה זה שהפך את הקפיטליזם לסיפור ההצלחה הפוליטי שהוא הפך להיות, על ידי כך שאילף אותו, ועשה אותו למי שאחראי לשגשוג נרחב. ה"סוציאל-דמוקרטיזציה" של הקפיטליזם, שללא ספק התרחשה, צריכה להיות מיוחסת לפעולתם של כוחות אחרים. אחד הבולטים שבהם הוא בוודאי ארגוני העובדים, שהיו בדרך כלל בעלי ברית קרובים של השמאל.

ועדיין, אפשר לדבר במידה רבה של צדק על קיומו של "קונסנזוס סוציאל-דמוקרטי רחב" (שלעתים מוגדר ככזה שעומד מאחורי התפיסה של "כלכלת שוק סוציאלית") שבשתיקה בין העבודה המאורגנת, ברובה, לבין העסקים ברובם, המעוגן בקבלה משותפת של העיקרון המשולש של גידול הפריון, גידול בשכר והרחבת השווקים. אחד הגורמים שסייעו לפיתוח הבנה זאת היה הרצון לעשות את הקפיטליזם לאטרקטיבי לעומת הסוציאליזם בנוסח הסובייטי. בתוך הדרמה של ההתקדמות הקפיטליסטית, תפקידו של השמאל הפוליטי, לכל הפחות במדינות העולם העשירות, הצטמצם אם כן לכדי היותו טוען לשלטון בתוך מערכת

כיום, הרעיונות הפרוגרסיביים התגלגלו והיו במידה רבה להשקפות שמרניות, המבקשות לבלום את השחיקה של פירות ההתקדמות שהושגה בעבר. אך גם האג'נדה הדפנסיבית הזאת הפכה להיות פחות אפקטיבית. תהליך הקיטוב החברתי ממשיך להתרחב במדינות קפיטליסטיות מפותחות רבות. במדינות המפותחות פחות, הבעיה היא לאו דווקא שהחברה הולכת ונעשית מקוטבת יותר מאשר אי פעם בעבר. לב העניין הוא היעדר התקדמות משמעותית לקראת יתר שוויון חברתי מכליל – כמובן, באורח שונה ממדינה למדינה.

בסופו של דבר, איננו יכולים אלא לקבוע כי השמאל לא הצליח במיוחד בעת האחרונה בקידום המטרה שהוא חרת על דגלו בעבר, ואשר נוגעת לשורש זהותו. מסקנה זו מעלה שאלה: מדוע הדברים התפתחו כך? ניתן לנסות להשיב על השאלה בכמה מישורים ולהתמקד באסטרטגיות האלקטורליות של השמאל, בתיאוריות הכלכליות של החברה ה"טובה", או בדפוס המאבק הפוליטי שהתנהל. אך לפני שאנו עוסקים בשאלות על ה"למה" - מבט קר רוח יותר על מה שקרה לשמאל, עשוי להעמיק את הבנתנו באשר לאירועים עד כה, ובאשר למה שאנו יכולים לצפות לו בעתיד. סיפור זה כרוך באופן הדוק בדרמה ההיסטורית של הקפיטליזם.

תפקידו המשתנה של השמאל בדרמה הקפיטליסטית

דפוס הייצור והצריכה הקפיטליסטיים עוררו משלב מוקדם חוסר נחת משמעותית. הם, בצוותא עם גורמים נוספים, אלו שהולידו את השמאל הפוליטי. כמו כן, הם הולידו מהפכות סוציאליסטיות ובמקביל להן צעדי מגננה של המשטרים לקראת כינון מדינת רווחה, שנועדו הן לווסת רגשות אנטי-קפיטליסטיים והן לפצות על היחלשותן של תצורות טרום-תעשייתיות של סולידריות. אין להתעלם מכך שתגובות אלה הביאו להחלשתם של הכוחות הפוליטיים, שבשירות האינטרסים של ההון. אך לקפיטליזם היה במקביל לכך גם כוח

המדינה. כך מתוארת האבולוציה ה"טבעית" של הפוליטיקה הדמוקרטית מן הפרספקטיבה הקפיטליסטית, עד לימינו.

קונפורמית, שהכתיב המשחק הפוליטי הדמוקרטי. אם יש לו תכלית מעבר לרטוריקה, זוהי משימת כוונון-ההגה הסוציאלי של

השמאל מאמץ את הכלכלה הקיינסיאנית

בשפל הכלכלי הגדול של שנות ה-30 של המאה ה-20, הכלכלן הבריטי ג'ון מיינרד קיינס גילה כי פעילות כלכלית, ולכן גם תעסוקה והשקעות שמובילות לצמיחה כלכלית, תלויות באופן הכרחי בביקושים, אשר, בתורם, תלויים בהכנסות גבוהות. מדיניות כלכלית המבוססת על תמרוץ הביקושים יושמה באורח חלוצי בגרמניה הנאצית, על ידי הממשל המיליטריסטי ביפן, על ידי ממשל הנשיא פרנקלין ד. רוזוולט בארצות הברית (אם כי בתחילה בספקנות רבה) ועל ידי ממשלתה הסוציאל-דמוקרטית של שבדיה. ההכרה בכך שהקפיטליזם זקוק לעלייה בהכנסות – יחד עם גידול ביצרנות ובפריון – סייעה לשמאל הפוליטי במערב לחיות בשלום עם הקפיטליזם. תמרוץ הביקושים הפך להיות גולת הכותרת על ה"פילוסופיה" הכלכלית של השמאל. זו נראתה דרך המלך לתעסוקה מלאה בשכר גבוה, עמוד התווך של שוויון חברתי מכליל בחברה קפיטליסטית.

הדרישות של הכלכלה הקפיטליסטית ושל הצדק החברתי לא עמדו בסתירה אלה לאלה בתוך מסגרת החשיבה הזאת. השמאל נצמד לפרדיגמה זאת, שהייתה נוחה ולכאורה הגיונית באופן בלתי ניתן להפרכה זמן רב אחרי שה"רסטורציה" של הניאו-ליברליזם החלה לערער עליה באופן חזיתי. שלושה גורמים דחפו את שמאלני "צד הביקוש" הללו לעמדת מגננה אל מול המתקפה הזאת:

- מה שנראה כמו עיקשותה של האינפלציה.
- ההזנחה היחסית של שמאלני צד הביקוש את תנאי צד היצע של השקעה וצמיחה כלכלית.
- מה שנתפס כקדימותה של התחרותיות בשווקים הגלובליים – לא רק במדינות קטנות – שמקנה מעמד משני לביקושים הפנימיים.

נקודה נוספת היא שביקוש המוני, הקשור לחלוקת הכנסות מקוטבת מאי פעם, הפך להיות לנטל כלכלי במדינות ה-OECD זאת, משום שחוסנה של הכלכלה העולמית טעון חלוקה מחדש. במידה רבה, המשוואה הקודמת של "שוויון חברתי מכליל באמצעות צמיחה", שהשמאל אימץ ללבו, התהפכה על פניה.

אג'נדה סוציאליסטית אנטי-קפיטליסטית. אבל יותר מכך, הכוח המניע שמאחורי סדר היום של השמאל השתנה מן האינטרס המעמדי לבחירה ערכית, או במלים אחרות, להעדפה אידיאולוגית. הוגים שמאליים כתבו רבות על הרעיון של החברה ה"טובה". שיח מסוג זה מתקיים בתוך מפלגות השמאל גם כן, אולם נדיר שהפעילים הפוליטיים מונעים על ידי תפיסות אינטלקטואליות קוהרנטיות. הם פועלים על פי רוב בהשראת תערובת של אמונות יסוד שמאלניות עמומות (צדק חברתי, סולידריות, שחרור נפש האדם מכבלי השוק, וכן הלאה) מן הצד האחד – ומאמביציות אישיות מן הצד השני.

השמאל כמתחרה על השלטון וחשיבותו של המרכז

ללא קשר למה שהוא טוען שהוא מאמין בו – על השמאל הפוליטי נגזר להיאבק על לב הבוחרים. עליו לזכות באמונם באופן שיספיק לו כדי לכוון ממשלה, או כדי להיות חלק מממשלה. רק מעמדה של שלטון הוא יכול לעצב את החברה על פי ערכיו. אולם בשביל לקבל את המנדט מן העם ולשלוט במדינה, צריך הרבה יותר ממחויבות לצדק חברתי, לחברה פתוחה עם חופש בחירה מלא ולכלכלה שבאה לשרת בני אדם ואת יכולתם לממש את עצמם. בוחרים רבים צריכים להשתכנע כי השמאל הפוליטי הוא הכוח שימשול במדינה טוב יותר ממתחריו מן המרכז-ימין ומגורמים אחרים בקצוות של הקשת הפוליטית. על כן "לשלוט טוב יותר", הווי אומר להביא תוצאות בכל הקשור למה שחשוב לבוחרים.

בדרך כלל, שינויים הם לא מה שמעוניין בו אותו פלח של האוכלוסייה, הנהנה מרמת חיים משופרת. הללו נוטים לרצות יותר מכול שמצבם (ובכללו סגנון חייהם השמרני ברוב המקרים) יישאר על כנו, שאיזמים עליו יסולקו, ושהם יוכלו לצפות לכך שהעתיד הכלכלי שלהם ושל ילדיהם יהיה טוב גם כן. התמיכה שלהם ביעד של השגת צדק חברתי היא מותנית: עניינים אחרים, שנמצאים בעיניהם

בלי קשר לשאלה מי הרוויח מכך, ל"סוציאל-דמוקרטיזציה" של הקפיטליזם היו השלכות ניכרות על השמאל הפוליטי. היא הפכה פלח נכבד ממה שהיה קודם לכן "מעמד העובדים" לחלק מן המעמד הבינוני - עם העדפות של מעמד בינוני והשקפות של מעמד בינוני.

באירוניה היסטורית, הדבר תרם לשחיקת קהל הבוחרים ה"טבעי" של השמאל. היא רופפה את המעגלים הפוליטיים, שמפלגות השמאל שאבו מהם את כוחם מאז ומעולם. מעמד העובדים, שהיה למעמד ביניים, כבר אינו תומך בשמאל הפוליטי ללא תנאי. אין לו קושי, כפי שניתן לראות במקרים רבים, להצביע למרכז-ימין או למפלגות אחרות. יתרה על כן, האינטרס המעמדי שלו הפך להיות רחוק מזה של בן המעמדות הנמוכים, וסיכויי בחיים מושפעים בהחלט מהעובדה שהוא מוצא את עצמו בשוק עבודה אחר לגמרי מזה של בן מעמד הביניים העובד.

מאינטרסים מעמדיים להעדפות אידיאולוגיות

כתוצאה מהכיוון שאליו פנה המאבק המעמדי המסורתי, השמאל הפוליטי עבר לעצב את עצמו קודם כול על פי הדינמיקה של הפוליטיקה הדמוקרטית, ולא בגלל ה"דרמה הקפיטליסטית". אבן הראשה האנטי-קפיטליסטית של האידיאולוגיה ארוכת הטווח של השמאל נפלה יחד עם האנטגוניזם היסודי, שאפיין את יחסי בעלי ההון והמעמדות העובדים.

המטרה של השגת צדק חברתי חדלה להיות דאגתם של ההמונים המנוצלים. היא איבדה את הזיקה שלה לאינטרס הטבעי של מעמד העובדים, והפכה להיות יותר ויותר עניין של מצפון חברתי וחמלה כלפי המעטים שלא שפר עליהם גורלם, כלפי אלו שממגוון סיבות אינם משתתפים כראוי להם בשגשוג שממנו נהנית החברה (למשל המובטלים הכרוניים, משפחות חד הוריות, בעלי תעסוקה שאינה יציבה, וכו').

השמאל הפוליטי היה חייב לבסס את שאיפתו לניצחונות אלקטורליים על דבר מה שאינו

אינה יכולה להיות שאובה מערכי הליבה של השמאל. יכול אף להיות כי עמדות ודרכי תגובה שמאליות טיפוסיות לאתגרי השעה המרכזיים - כפי שקורה למשל במדינות צפון אירופה בכל הקשור לשאלות ההגירה - יציבו את השמאל הפוליטי בעמדת פיגור התחלתית.

בנושאים שיש להם משמעות פוליטית, ובהם נושא הצמיחה הכלכלית, השמאל אינו נכנס לזירה הפוליטית מצויד ביתרון פתיחה, כפי שיכול היה להיות לו כשהוא ניגש לענייני צדק חברתי. נהפוך הוא, עליו להתגבר על סטריאוטיפים נושנים, כמו זה שהוא מתעניין יותר בחלוקת העושר מאשר בשאלה איך מייצרים אותו, או כמו זה שהאינסטינקט הטבעי שלו הוא להטיל מסים ולהוציא כסף, או עם הטענות שעמוק בפנים הוא נגד המבנה של החברה הבורגנית, שהוא מה שהעם הפשוט מכיר ותומך בו, או שהוא מעדיף עמדות רכות במדיניות חוץ על חשבון האינטרס הלאומי, וכן הלאה. כאשר לוקחים בחשבון את הדעות הקדומות הללו ואת השמרנות המובהקת של חלק ניכר מהחברה, יוצא שהזירה הפוליטית אינה מגרש ישר, שעליו השמאל יוכל להתחרות עם יריביו באופן שווה.

אולי אין להפריז במשמעותו של החיסרון הזה. אך בעינה עומדת העובדה, כי ערכי היסוד של השמאל אינם מניבים תשובות טובות מספיק לצרכים האקטואליים, שתכופות, כנראה במרבית הפעמים, מכריעים את גורלן של הבחירות. ועל כן, אם השמאל חפץ למשוך אליו בוחרים, הוא מוכרח לשכנע ביעילות בטענה, שבשעה ההיסטורית הנוכחית יש לו יכולות טובות יותר למשול במדינה ולטפל בבעיות, שעומדות בראש סדר העדיפויות של רוב הבוחרים. ובמידה רבה עליו גם לאמץ דרכי מדיניות, שהבוחרים מעוניינים בהן, ולהימנע מאחרות, שהן בבירור בלתי אהודות, גם אם הן מתיישבות היטב עם הערכים ההומניסטיים והאוניברסליים של השמאל. כך לדוגמה, אין סיכוי שהשמאל ינצח בבחירות במצב הדברים הנוכחי במערב אירופה, אם

גבוה יותר בסדר העדיפות, חייבים להיות מטופלים היטב לפני כן, ואסור שהמשמעות של יותר צדק חברתי תהיה שההוצאות למימונו יושתו עליהם. חלוקה מחדש כמשחק סכום אפס, לקיחה מאלו שיש להם (למשל בצורה של מסים) בשביל לתת לחלשים, אינה זוכה לתמיכה מרובה בחברות עשירות שיש בהן מעמד בינוני רחב, אשר חושש שעלותם של צעדים אלה תוטל לבסוף על חשבונו.

על פי רוב, אימוץ של מדיניות אשר חותרת ליותר צדק חברתי צריך לבוא בחבילה אחת יחד עם צמיחה כלכלית, כך שגם המעמד הבינוני מחד גיסא, וגם הקבוצות בעלות השכר הנמוך מאידך גיסא, יוכלו למצוא את עצמן שבעות רצון. אולם לא רק בגלל השגת התמיכה הפוליטית של מעמד הביניים צמיחה כלכלית חשובה לשמאל. המטרה המרכזית שלו (חברת שוויונית מכלילה) הפכה להיות קשורות באופן הדוק לצמיחה, בלי קשר לשאלה אם הדבר מושך קולות או לא. תעסוקה מלאה בשכר הוגן הייתה הבסיס הרעיוני של השמאל עוד בימי הקפיטליזם החברתי, וגם כשהיה בשלטון, השמאל לא ממש הצליח לספק צדק חברתי בנסיבות של מצוקה כלכלית. דגל השוויון החברתי המכליל נותר אפוא בן ערובה של מצבה הכלכלי הטוב של המדינה.

ביצועיה של הממשלה חשובים יותר מכוונות השמאל

צמיחה כלכלית היא לא חזות הכול. שוב ושוב נושאים אחרים דוחקים את הכלכלה (או נראה שהם דוחקים) מלב המאבק על קולות הבוחרים. הכוונה בעיקר לשאלות של זהות, ובהן כאלה הנוגעות לדת ולסגנונות חיים. נושאים אחרים הם ביטחון בהקשריו המגוונים. ומעל הכול עומדים האתגרים של ה"מודרניזציה" המתמשכת, אשר באה לידי ביטוי באפשרויות טכנולוגיות חדשניות, ומשפיעה על כל ההיבטים של החיים החברתיים והאישיים. בכל הסוגיות הללו, שעשויות להיות חשובות בעבור חלק גדול מקהל הבוחרים, המדיניות שתנצח בקלפי

הבלתי מודע הינה חיונית מבחינת ההשפעה על האופן שבו אנשים מכריעים כיצד להצביע. חשיבות מיוחדת מיוחסת לכל מה שקשור לדמותו של האדם שבראש הפירמידה הפוליטית, מה שלרוב מכונה "כריזמה". כריזמה אינה נוגעת רק לכושר המשיכה של המנהיג הפוליטי, אלא גם ליכולת שלו לשקף את רוח הזמן.

תוצאות רבות של מערכות בחירות יכולות להיות מוסברות בהבדלים במידת הכריזמה האישית וביכולות התקשורת הפוליטית של המועמדים, יותר מאשר בכל גורם אחר. הדברים אמורים הן בניצחונות והן בתבוסות של השמאל בקלפי. אפשר לכנות "כריזמה שלילית" מצב שבו ראש ממשלה מכהן מאבד מכוח המשיכה שלו (בגלל החלטות שגויות, חוסר התאמה לאתגרים החדשים, הסתבכות בפרשיות מין, וכן הלאה), שיכולה לבוא לתועלת או לרעת המועמד מטעם השמאל.

ואם דנים בתקשורת פוליטית, אי אפשר לצאת ידי חובה בלי להזכיר את המהפכה הדיגיטלית ואת השינויים העמוקים שזו הצמיחה. הרשתות החברתיות ממשיכות להתחזק ללא הפסק, וכך לצמצם באופן שאין ברור עדיין היקפו את כוחה של תקשורת ההמונים המסורתית, בתור המכשיר שדרכו עובר עיקר המסרים הפוליטיים. אין להניח כי שינויים אלה יבואו לתועלת השמאל דווקא, אך גם לא בהכרח ירעו עימו. לבטח הם יוצרים צורך בהתאמה עצמית - ויש כאלו שמתאימים את עצמם מוקדם יותר מאחרים.

סכנות הפרגמטיות: אבדן הקצוות בלי להרוויח את המרכז?

בהכללה, ניצחונות אלקטורליים, כמו גם תבוסות, נוטים להיות מוכרעים בשכבות הביניים של החברה, בפרט כאשר מדובר במדינות מפותחות מאוד, שנהנות מרמה מסוימת של שגשוג כללי. כתוצאה מכך, השמאל הפוליטי, אם אינו מאמץ אסטרטגיה נישתית, נתון בלחץ לכבוש את שכבות הביניים הללו – באמצעות הצגת מוניטין של

יתמוך במדיניות של דלת פתוחה כלפי פליטים.

כל החישובים הללו מספקים הסברים לתבוסות ולהצלחות הפוליטיות של השמאל, במקומות שבהם סדר היום הסוציאלי-דמוקרטי היסודי (שוויון חברתי מכליל, יצירת מרחב להגשמה עצמית, וכן הלאה) אינו במרכז הדיון הציבורי. סדר היום הבסיסי הזה יכול להוליך בהחלט למפלות פוליטיות, אם הוא מוצע לקהל הבוחרים, במקומות שבהם השמאל מגיע אל המערכה האלקטורלית על רקע ביצועים נמוכים יחסית שלו בתחום הכלכלי ובתחומים אחרים, אשר מצטיירים כחשובים יותר באותו רגע נתון. עוד אפשרות, כלל לא בלתי סבירה, היא שהבוחרים בעצם אינם מצפים להתקדמות משמעותית בחזית הצדק החברתי מממשלות מרכז-שמאל, משום שהם מכירים את ה"ריאליזם" שמאפיין את המדיניות הכלכלית של השמאל בפועל, אולם הם מייחסים יכולת משילות עדיפה למרכז-ימין.

במצב עניינים זה, השמאל מציג תוצאות (מעט) פחות טובות בכלכלה ובזירות אחרות, אבל הוא אינו יכול לפצות על חסרונותיו בתוצאות טובות באופן ניכר במישור החברתי. כאשר איש אינו מצפה עוד לפריצות דרך חברתיות של ממש ("הם לא יכולים לעשות הרבה"), המצב נהיה מסוכן מנקודת מבטו של השמאל. יכולות להיווצר נסיבות, שבהן השמאל לא יקבל תמיכה, לא ממעמד הביניים, אשר מייחס יכולת משילות טובה יותר למרכז-ימין, ולא מן המעמדות הנמוכים, שבעבורם הרטוריקה הסוציאליטית של השמאל היא בחזקת דיבורים בעלמא.

תקשורת וכריזמה

יש ממד נוסף ששומה עלינו לקחת בחשבון. כאשר המערכה האלקטורלית עוסקת בשאלת יכולת המשילות יותר מאשר בנושא הכיוון שהמדינה צריכה לפנות אליו, דרך העברת המסרים היא לעתים מזומנות חשובה יותר מאשר המסר הפוליטי עצמו. פנייה לרוכד

העובדה ששכבות מסוימות של החברה מתנכרות אל הפוליטיקה הופכת בשביל המתחרים על השלטון את אלו שנתרו מעורבים פוליטית למי שחובה להשיג את תמיכתם. מדובר בעיקר במעמד הביניים המסורתי עם השמרנות המובנה שלו. ואולם, זה מה שקורה בזמנים כתיקונם. בזמנים אחרים, אותם חלקים של האוכלוסייה, שפרשו מהפוליטיקה, הופכים להיות שוב זמינים להתגייסות פוליטית, אם המגייסים הנכונים מגיעים לזירה, ומשכילים להזריק התלהבות חדשה ותקווה חדשה לראשים וללבבות. במקרה כזה המשואה הפוליטית משתנה – אך גם הפעם לא לטובת המרכז-שמאל.

מאבק למען כוח לעומת מאבק למען התקדמות

באורח אידיאלי, השאיפה לעוצמה אמורה לשרת את המטרות של השמאל, שהלוא אין ביכולתן של אלה להתגשם בהיעדרו של כוח פוליטי. אבל באופן בלתי נמנע, ההכרח להתפשר ולהתאים את תוכניות המדיניות לפוליטיקה ולאיתותי דעת הקהל יצר בתוככי השמאל מעין ברית שאינה אלמנטרית בין הפרגמטים, המתמקדים בהשגת השלטון מזה, לבין "המאמינים האמיתיים", שמציבים מעל הכול את אידיאל החברה ה"טובה", מזה. או מוטב לומר: בין גישות שונות לשאלת החברה ה"טובה".

בקרב אנשי השמאל הבלתי מתפשרים יש סנטימנט אנטי-קפיטליסטי חזק ביותר, שאותו הפרגמטיסטים מייחסים לשיח אוטופי חסר תוחלת. לעומת זאת, בשעה שהשמאל הפוליטי שקוע כולו באופן אינהרנטי בתחרות על כוח, בלתי נמנע שיהיו בשורותיו גם כאלו שמנצלים את המפלגה בתור כלי למימוש שאיפותיהם הפרסונליות, ועושים או לא עושים שימוש בערכי השמאל לפי נוחותם הפונקציונלית. האופורטוניזם המפורש הזה, יחד עם הפרגמטיזם שנכפה על ידי התהליך האלקטורלי - בהיעדרו של מנדט ברור שניתן ממעמד מסוים, שיש לו אינטרסים מעמדיים מובחנים - נדון להסב תסכול רב לאנשי

יכולת משילות טובה, בסיס פוליטי רחב ומנהיגות כריזמטית.

מהפנמת הצורך האסטרטגי הזה נדרש רק צעד קטן נוסף בדרך לשינוי הזהות. ואכן, מפלגות מרכז-שמאל הפכו כיום במידה רבה ללא יותר ממפלגות שמעלות על נס ערכים שמאליים, ומחזיקות בתנועות נוער שלומדות על ערכים אלה. מעט התוכן השמאלי שנשאר מחליש את מעמדן בקרב חלק ממעמד הביניים השמרני, כך שעתה עליהן לזכות ברוב אצל שכבות החברה האחרות, הפתוחות והליברליות יותר, וכמובן להבטיח את מה שנתר מתמיכת מעמד העובדים המסורתי. הדבר מחייב הליכה על חבל דק, היות שהשמאל אינו יכול להרשות לעצמו לוותר כלאחר יד על הבוחרים מהסוג האחרון, אך באותה מידה גם אינו יכול להתמקד רק בהם ובאינטרסים שלהם. פנייה אל המרכז לבדו איננה אם כן אופציה מבטיחה במיוחד בעבור השמאל.

הדיבור על צדק חברתי ועל שוויון, מבלי להציע מדיניות שתהיה משכנעת במהלך הקמפיין ואפקטיבית לעת שלטון, שוחק את האמינות של השמאל גם בטווח הארוך. זאת, משום שיש בו סיכון שאלו שיהיו זקוקים ליותר שוויון (של הזדמנויות, כמו גם של תוצאות) יגבשו לעצמם את הדעה, שהם אינם צריכים לצפות להרבה מאלו שמכנים את עצמם "שמאל", בעוד שבפועל הם חלק בלתי נפרד מה"קרטל הפוליטי" הניאו-ליברלי של המרכז.

בפועל, הקבוצות מעוטות ההכנסה במדינות רבות פרשו מכל מעורבות פוליטית, וגם זה נתון שיש לשקלל, כאשר מסבירים את הירידה בכוחו של המרכז-שמאל בכמה מן המדינות. ואין אלו רק הקבוצות שבשפל המדרג החברתי, הקבוצות ה"פטאליסטיות", אשר מתרחקות מן "הקרטל הפוליטי", שאותו הן תופסות כבלתי רלבנטי לחייהן. גם צעירים רבים פנו לו עורף, משום שהם כבר אינם רואים איזה הבדל יש בין מפלגה כזאת או אחרת, שמנהיגה את המדינה.

השמאל ה"טהורים".

- ראשית כול, הכלכלה הקפיטליסטית אינה יכולה עוד להקרין את התדמית הכה פשוטה וכה מושכת של מנוע שמייצר שגשוג הולך ומתפשט, כפי שהיא עשתה בעידן שבו היא הנהיגה "קפיטליזציה" של הכלכלה הטרומ-קפיטליסטית, וקלטה את כוח האדם הקיים שלה בתוך הדינמיקה של הפרודוקטיביזציה הגוברת עוד ועוד. הפרספקטיבה של חברה שמתרוממת מן העוני הקדם-תעשייתי ומן המוגבלות החקלאית אל עושר, מודרניות וחופש אורבני אינה קיימת עוד בחלקים המפותחים ביותר של העולם. במקומות אלה, הפרודוקטיביות הצומחת אינה נושאת עימה שגשוג מתרחב בעבור נתחים ניכרים מן המעמד הנמוך בערים, כפי שהיה בימי הזוהר של הקפיטליזם החברתי (פורדיזם). היחלשות כוח המיקוח של קבוצות אלה ניתקה את הקשר בין רווחתן הכלכלית לבין תהליך הפרודוקטיביזציה הכללי. במקום זאת, הפרודוקטיביזציה הגוברת כיום הולכת ונכרכת בסכנת אבדן מקורות ההכנסה, בסיטואציה שבה הצמיחה לא תצליח לעמוד בקצב של האפשרויות החדשות לייצור.

- שנית, הקונסטלציה יוצאת הדופן מבחינה היסטורית של הצמיחה הכלכלית המהירה ובת הקיימא שלאחר מלחמת העולם השנייה, על הרסניותה הנוראה - אינו יכול להימשך לנצח. אם כי יש לומר, צמיחה כלכלית הייתה מרכיב חיוני בנוסחת ה"שגשוג לכול" של העידן של אחרי המלחמה. השוויון המכליל שהושג בכמה מן החברות הקפיטליסטיות המפותחות, התבסס על צמד מרכיבים: א. משרות "טובות" כמעט לכל האזרחים בשוק העבודה ב. מדינת רווחה המעניקה רשתות ביטחון במקרים של משברים וחוסר יציבות כלכלי.

יחד עם סיומה של הצמיחה הכלכלית יוצאת הדופן הזאת הגיע גם הקץ לעידן המשרות ה"טובות" לכול. הצמד התפצל:

לפיכך, לאמונות שלהם תהיה נטייה למצוא את ביטויין בשיח הפוליטי, שמתנהל מחוץ למרחב המאבק על השלטון. אנשים אלו הם מי שאחראים להקמתן של תנועות חברתיות כדוגמת Occupy Wall Street או Attac שייתכן שהיו חלוצות בכל הקשור להעלאת רעיונות למדיניות, אך פעמים רבות נעלמו לאחר זמן מה בלי להביא לשינוי ממשי בפוליטיקה של השמאל. תנועות אלה משקפות את עובדת קיומן של אנרגיות פוליטיות שמאליות, שאינן מוצאות את שער הכניסה לפוליטיקה מפלגתית, וגם את החולשה המבנית של יוזמות לחברה טובה יותר, שאינן מגובות על ידי אינטרסים מעמדיים.

מצד שני, תנועות אזרחיות בהחלט הצליחו לשנות את התנהלותם של עסקים, כאשר השפיעו למשל על היקפי מכירות (באמצעות חרם ישיר או על ידי פגיעה בתדמית החברה). סוג זה של הצלחה אינו נסמך על האינטרסים הכלכליים של מי שתומכים בתנועה, כי אם על חוש ההוגנות שלהם, תפיסת הצדק שלהם, רעיונותיהם באשר לדמותו הרצויה של העולם, וכיוצא באלו. במובן זה, הן בוודאי אמצעי לעצב את החברה או את העולם בהתאם לערכי השמאל, באופן שמתאים למאבקים בעולם הפוסט-מעמדי. התנועות אינן עוקבות אחר העיקרון הדמוקרטי של לשאול את האנשים מהן ההעדפות הפוליטיות שלהם. האחרונים משמשים בתור אמצעי לחימה, אפשר לומר, מאחר שהתנועות תלויות מאוד בגיוס "לוחמים" למען המטרה, וכן בכוח אדם ובמשאבים פיננסיים שיאפשרו את קיומה - ולא כל אלה מגיעים מהאוונגארד המהפכני.

חוסר הנחת מהקפיטליזם חוזר...

אף על פי כן, יש סיבות להאמין כי חוסר הנחת מהקפיטליזם לא יישאר לעולם ברמתו הנסבלת, המשלימה עם המצב, ושהדרישה לשינויים חברתיים לא תסתפק בטווח התיקונים המינוריים. אלה הן הסיבות:

פתוחים לרעיון של יותר צדק חברתי, אבל עוד יותר מכך הם נתונים לחששות לעתיד הכלכלה ולמידת התחרותיות שלה. לפיכך, מה שמנקודת מבט כלכלית ייחשב ל"פתרונות משכנעים", מנקודת מבט פוליטית עלול להיות מרשם לאסון אלקטורלי. ומכיוון שהרפלקס הטבעי של מפלגות פוליטיות, אשר חותרות להשיג ניצחון בקלפי, הוא להרחיק את עצמן ממדיניות שעלולה לעורר אנטגוניזם בקרב חלקים נרחבים של המעמד הבינוני - השמאל אינו יכול במצב דברים זה להתמודד באמת עם שורש הבעיה של הקיטוב החברתי המקצין.

סדר היום היסודי של הסוציאל-דמוקרטיה יישאר אפוא קרבן של המצוקה הכלכלית. אם וכאשר הימין הפופוליסטי ייטול לידי באמת את דגל השוויון החברתי (מה שעשתה במידה מסוימת מארין לה פן בצרפת, אך מפלגות ימין אחרות באירופה לא עשו כלל וכלל), אזי העימות הפוליטי הקלאסי של מרכז-ימין נגד מרכז-שמאל עשוי להיות מוחלף ב"מרכז נגד פופוליזם". ואם הפופוליסטים, גם הם, יאכזבו את בוחריהם מן המעמדות הנמוכים, הקלפים הפוליטיים ייטרפו שוב מחדש יום אחד – ואולי ייצרו מצב של סיכוי מחודש להולדתו של שמאל נועז יותר - אך אולי דווקא של ימין רדיקלי יותר?

כל זה נוגע לשמאל הפוליטי, דהיינו למפלגות סוציאל-דמוקרטיות, או סוציאליסטיות. הדברים אינם אמורים באיגודי עובדים. הללו נחלשו במדינות רבות, בעיקר מאחר שהתנאים הסטרוקטורליים הפכו להיות כאלה שמקשים יותר על גיוס חברים (הצטמקות העבודה במפעלים, גידול ענף השירותים), מה גם שהם מתמודדים עם אתגר חדש – בדרך כלל עדיין מוסווה, אבל יותר ויותר גם גלוי – כאשר (חלק מן) המשכורות מאבדות כל קשר אל השגשוג הכלכלי המתרחב. בפועל, אלו האיגודים, יותר מאשר ממשלות שמאל, אשר עשויים להיות בעמדה, שבה הם יוכלו להשפיע על החברות במדינות העשירות להיות יותר שוויוניות.

החלק של שוק העבודה היה לאפקטיבי פחות ופחות, והחלק של מדינת הרווחה לא נבנה מלכתחילה כך שיוכל לפצות על כך. כתוצאה מכך, אנו עדים לתהליך זחל של "דה-סוציאל-דמוקרטיזציה" של חברות קפיטליסטיות מפותחות.

- ושלישית, הגיבורים והמרוויחים העיקריים מן הקפיטליזם של ימינו הפכו להיות פחות טרודים ממצב החברה ופחות בעלי מוכנות להסכים לפשרות למען יתר שוויון חברתי, מאחר שעתה הם אינם צריכים עוד לחשוש מעלייתה של אלטרנטיבה סוציאליסטית.

בלי שהשמאל יוכל "לבנות" עליהם

יש לצפות לזעם הולך ומחריף מצדם של אלו שנותרים מאחור. יותר מכך, יש לצפות כי הזעם ימצא את ביטויו בצורה כזאת או אחרת בזירה הפוליטית, בין אם השמאל הפוליטי הממוסד יפעל בדרך כזאת או בדרך אחרת. אפשר להניח כי הזעם יתחבר במוקדם או במאוחר לסדר יום של שינוי, שמפליג מעבר לתיקונים חברתיים קוסמטיים. ההיגיון אומר כי זהו מצב שעשוי להועיל לשמאל, שתמיד ראה את עצמו בתור הכוח למען צדק חברתי.

אולם המרכז-שמאל- מנימוקים טובים – ארגן את עצמו בתור חלק מן המערכת הקפיטליסטית, ובנה את התשתית הפוליטית שלו על תמיכת מעמד הביניים. הוא בעצם ננעל, אפשר לומר, ב"קרטל" הפוליטי המרכזי, שכופה על חבריו זהירות בכל הקשור למדיניות של חלוקה מחדש. למעשה, הכלכלה הנוכחית של שוק העבודה גורמת לך שיהיה זה קשה מאוד להרחיק מעבר לרטוריקה על צדק חברתי עד כדי קידומו באמת. כפי שנראה מאוחר יותר, מה שיידרש (במדינות עשירות) בשביל להבטיח רווחה לכל האזרחים ישנה את כל מבנה שוק העבודה, וכפי הנראה גם את זה של מערכת המיסוי, באופן כזה שתמיכה פוליטית מספקת ברעיונות אלה היא אפשרות שעומדת בהחלט בסימן שאלה. חלקים גדולים במעמד הביניים בהחלט

עתידה של החברה ה"טובה": מהו טווח הפעולה?

אתם עשויים לשאול: מי יכול לקדם באורח ממשי את תפיסת החברה ה"טובה" וההומנית, על כל המשמעויות הכרוכות בכך, אם לא השמאל? אך באותה מידה אפשר לתהות: בשביל מה אנו בעצם זקוקים לשמאל, ומדוע עלינו לשאוף ולהתאמץ על מנת שיזכה בבחירות, אם תהליך ההתקדמות לקראת חברה "טובה" בעצם אינו תלוי בשמאל, אלא במגוון של נסיבות? הקשר בין התקדמות כזאת לבין ההישגים הפוליטיים של השמאל לחלוטין אינו חד משמעי, ובמסגרת דיונונו כאן אנו יכולים רק לשפוף מעט אור על כמה מההיבטים והסיבות לכך: הכלכלה של החברה ה"טובה", דרכי המדיניות השונות להתמודדות עם האתגרים הכלכליים, והפוליטיקה שמכתיבה בסופו של דבר את התגובות אליהם.

במצב כזה, מפתה לבוא עם המלצות. אבל חשוב להיות ערים לכך כי הכוחות, שבמבט בדיעבד ייראו כאחראים למהלך האירועים וליצירת המצב במציאות, עשויים להיות לא החלטותיהם של המנהיגים מטעם השמאל וגם לא תובנותיהם ורעיונותיהם של ההוגים והתיאורטיקנים, המייעצים למנהיגים אלה. יש, כפי הנראה, סיכוי רב יותר לכך שההחלטות של השחקנים הפוליטיים רק משקפות את הכוחות הממשיים, אך הנסתרים, שמעצבים את דמותה של ההיסטוריה.

ואולם, חלק מתפיסת העולם של השמאל היה תמיד המוסכמה, כי המציאות יכולה להשתנות לטובה באמצעות פעולות מכוונות, אמיצות ומושכלות. גם אם נדחה כל מחשבה פטאליסטית, ונשים דגש על הפעולה התבונית, שרק היא יכולה לאפשר התקדמות לקראת החברה ה"טובה" – בתור מפת דרכים להמשך - עלינו קודם לכן להבין את המשימה, שפעולה כזאת מכוונת אליה. וזה מביא אותנו בחזרה אל הכלכלה הקפיטליסטית, שבעבר הייתה המצע והרקע לעליית השמאל הפוליטי, והיא זו שהציבה את האתגר הגדול ביותר

שעמד בפניו. ובתור התחלה, עלינו להביט מקרוב יותר בשוק, שבו רוב רובם של האנשים מרוויחים את פת לחמם – שוק העבודה.

שוק העבודה כמחולל קיטוב חברתי

הגורם העיקרי לאי שוויון, לקיטוב חברתי או לפערים סוציאליים עמוקים נמצא בשוק העבודה. שם, ורק שם, במקום שבו רוב רובה של האוכלוסייה בחברות הפוסט-אגרריות יכולה למצוא הכנסה "הוגנת", שמשקפת את השגשוג הכלכלי הכללי בחברה (או ליתר דיוק, בחברה המאורגנת פוליטית, קרי המדינה). תשלומי העברה וגם תקציבים ושירותים ציבוריים, שהממשלה מממנת מכספי המסים שהיא גובה, יכולים לרופף קמעה את הקשר שבין עבודה להכנסה. אולם מטעמים מוצקים, הפוליטיקה הציבה לכך עד כה מגבלות הדוקות. אם אינכם מחזיקים בהון משל עצמכם, או שאינכם בני זוג או ילדים המשתייכים למשפחה בעלת הכנסה מספקת, יהיה עליכם להרוויח במו ידיכם די כסף במהלך שנות התעסוקה שלכם בשוק העבודה על מנת לא להיות עניים.

אלא שהיום שוק העבודה במדינות רבות, אולי במרבית המדינות, אינו מציע משרות בשכר ראוי בכמות מספקת בעבור כלל האזרחים בגיל העבודה, כך שיוכלו לפרנס את משפחותיהם ולקחת חלק בשגשוג הכללי של המדינה, הנשען, בתורו, על הפריון הכלכלי הלאומי. בפועל, שוק העבודה במדינות רבות, אולי במרביתן, מפוצל לחלקים, שבהם המשכורות עולות עם העלייה בפריון הלאומי (ולא רק עם העלייה בפריון של הענף הכלכלי הספציפי שבו מועסק העובד) ולחלקים אחרים, שבהן המשכורות קופאות על השמרים.

החלקים של שוק העבודה, שבהם המשכורות מנותקות מרמת השגשוג הלאומית, נוטים להיות מאופיינים בהיצע עודף של כוח אדם ובהיעדרם של איגודי עובדים חזקים. במקומות אלה המעסיקים יכולים להרשות לעצמם להחזיק מול העובדים בעמדה של "take it or

התחרות בין ציבור העובדים במדינות שונות וגם בתוך המדינות עצמן. הגלובליזציה הפיננסית גם היא כפי הנראה החמירה את פגיעותה של הכלכלה הריאלית למעין משברים של התכווצות הביקושים, וכתוצאה מכך התכווצות של התעסוקה ושל השכר.

בנוסף לכך, הגלובליזציה הגבירה את יכולתן של החברות לחמוק מן המערכת המשפטית והחוקית של מדינות מסוימות. בכך היא העניקה להן מנוף לחילוץ ויתורים, שמניבים להן תועלת, ומצמצמים את האפשרות העומדת בפני המדינות לבצע חלוקה מחדש, או למנוע מאותן חברות להשית על הציבור עלויות חיצוניות (נזק לסביבה ולטבע, פגיעה בבריאות הציבור, בחיי המשפחה, וכן הלאה). בסופו של דבר, הגלובליזציה החלישה את השפעת הפוליטיקה על השווקים, ובדרך החלישה את ההגנה, שבני אדם וחברות יכלו לצפות לה, מהשפעה של משברים כלכליים על חייהם בהווה ובעתיד.

חריגותם של העשורים שלאחר המלחמה

כפי שטענו לעיל, שיעורי הצמיחה הכלכלית של העשורים הראשונים שלאחר מלחמת העולם השנייה היו גבוהים באורח יוצא דופן, ולא היה מנוס מכך שהם יירדו לרמה נורמלית יותר בשלב כלשהו. בתקופה זו בדיוק כמה מן המדינות העשירות ביותר בעולם התקרבו לכדי מצב של "שגשוג לכול", בעוד שמדינות אחרות יכלו לראות את עצמן בדרך להשגת יעד זה. תעסוקה מלאה וביקושים מאמרים לכוח אדם, שהם המאפיינים של כלכלות בנסיקה, היו מרכיבים חיוניים של אותו "שגשוג לכול", וגם הם היו בלתי רגילים, באותו אופן שהצמיחה הכלכלית הייתה כזאת. הדברים התרחשו בהקשר מסוים, ולא בהכרח הודות לסדר יום פוליטי שמאלי. הם לא דרשו באופן מיוחד מחויבות שמאלית להתאמת הקפיטליזם לחברה שוויונית מכלילה. ובשעה שהופיע האתגר הממשי, שהוא שמירת ההישגים החברתיים של התקופה שלאחר המלחמה גם בתנאים של האטה כלכלית (הצטמקות הביקושים לכוח אדם), חדלנו של

"leave it". עובדים מנוצלים, משום שהם יכולים להיות מנוצלים. אולם, ללא ספק, המנצל האולטימטיבי הוא ברוב המקרים לא המעסיקים, שאמנם מגדילים את רווחיהם, כי אם שאר החברה, הנהנית ממוצרים ומשירותים זולים.

ממה נובע הפיצול הזה, ממה נובעים העודף בהיצע כוח האדם והחולשה המובנית של העובדים? התשובה מורכבת ושנויה במחלוקת עמוקה. דיון מקיף בה נמצא הרבה מעבר ליומרותיו של חיבור זה. אף על פי כן, בה מצוי המפתח לעיצובו של כל סדר יום פוליטי, שחותר להשיג שוויון חברתי מכליל. כמה ממרכיבי התשובה הם:

- הדינמיקה והמאפיינים של היצע כוח האדם, המוכתבים על ידי הדמוגרפיה, על ידי הגירת העבודה ועל ידי החינוך.
- הדינמיקה והמאפיינים של הביקושים לכוח אדם, המוכתבים על ידי (לרוב) כמדיניות תגובה ובעקבות משברים) הצמיחה הכלכלית הגלובלית, על ידי רמת התחרותיות של המדינה ועל ידי התפתחות טכנולוגיות הייצור והפריון.
- הסוציולוגיה הפוליטית של ארגוני העובדים, אשר מכתיבה את מרחב הפעולה הקולקטיבית, ובכללה גורמים כמו ריכוז גיאוגרפי של מקומות העבודה, הומוגניות תרבותית של העובדים, קונסטלציות של יציבות זמנית ביחסי העבודה, קיומן של אמונות בתודעת העובדים בדבר הזדמנויות הממתינות להם, דיכוי במקומות העבודה, וכיוצא באלו.

השלכותיה של הגלובליזציה

הגבולות, אשר נעשים יותר ויותר פתוחים לתנועה של מוצרי צריכה מוגמרים, של מוצרים בלתי מוגמרים, של מידע, של הון ושל בני אדם, אשר נכללים במונח "גלובליזציה", הם גורם בעל חשיבות רבה למצבו של שוק העבודה. לתהליך זה יש נטייה להסלים את

לאומי – בתור היסוד המרכזי של תפיסת העולם שלו; ועם שוויון חברתי מכליל, שמימושו נדחה דה פקטו עד לניצחון, המרכז-שמאל אינו שונה כל כך עוד מיריביו הפוליטיים במרכז-ימין.

להפוך את שוק העבודה לשוויוני ומכליל שוב

נניח בצד לרגע את שאלת התמיכה הפוליטית, ונאמר: יהיה זה מן ההכרח לעצור את היצע כוח האדם בשכר נמוך. המצב של ניצול התחרות בין דורשי העבודה לשם פגיעה בתנאיהם חייב להיפסק. בהיעדרה של צמיחה כלכלית מתמשכת וחריגה, הדבר יוכל לצאת לפועל רק אם מקבלי המשכורות יגבשו מעין קרטל מבוצר של אספקת כוח אדם במשכורות מינימום "הוגנות" לסוגים שונים של עבודה. הקרטל יוודא כי הכמות הכוללת של העבודה (במונחים של שעות) שהוא מציע, לא יעבור את סף הדרישה של המעסיקים. באופן זה, המעסיקים לא ימצאו עובדים מתחת לרף השכר שנקבע. בשביל להתאים את הביקוש להיצע (שבועית, חודשית, שנתית או למשך זמן ארוך יותר), שעות העבודה לכל עובד יופחתו במידת הצורך (ויוארכו שוב לכשיתאפשר). להסדר זה יש מחיר: פחות שעות עבודה, משמען פחות הכנסה כספית – לפחות בטווח הקצר. לא רק כמות העבודה תחולק, אלא גם גובה השכר בגין כמות העבודה הזאת. בטווח הארוך יותר, העלייה בפריון הממוצע תנטרל את ההשפעה הזאת, אלא אם הביקוש לכוח אדם ימשיך לרדת בהתאמה לרמת הפריון. אולם אם תרחיש זה יתממש בעתיד, משמעות הדבר היא קצה של חברת העבודה, כפי שאנו מכירים אותה זה דורות רבים. באיחוי הקיטוב של שוק העבודה לא יהיה די בסיטואציה כזאת בשביל להבטיח חברה שוויונית ומכלילה - והתאמות רדיקליות יותר יהיו צריכות להינקט בשביל לחלק את העושר.

בינתיים, המשימה היא (עדיין) לדאוג לכך שתהיה חלוקה צודקת של מקור ההכנסה, שהוא ללא ספק החשוב ביותר לדידה של

סדר היום הסוציאלי-דמוקרטי נעשה גלוי. למעשה, זה לא שהשמאל הפך להיות חלש יותר - חולשתו היסודית, בצל הדינמיקה שחולל הקפיטליזם, אשר הובלעה בתנאים הייחודיים שנוצרו אחרי המלחמה, בסך הכול עברה לקדמת הבמה, כאשר תנאים אלו חדלו להתקיים.

אסטרטגיה קפיטליסטית מכוונת?

יש גם מי שסבורים, שמאחורי שינוי בתנאים הכלכליים, שהונהג בשנות ה-70 של המאה ה-20, עומדת אסטרטגיה קפיטליסטית מכוונת, שמטרתה הייתה להחליש את העובדים ולטפל באיום, שהפכה להיות העבודה המאורגנת לזכויות הקניין הקפיטליסטיות. על פי הפרשנות הזאת של ההיסטוריה הכלכלית, המהלכים הפוליטיים המרכזיים של תקופת הרסטורציה של הקפיטליזם היו: א. שינוי סדר העדיפויות מצמיחה כלכלית ותעסוקה מלאה ליציבות מוניטרית. ב. ליברליזציה מתמשכת של הסחר הבינלאומי ותנועות ההון הבינלאומיות, שהציבו את המשטרים הרגולטוריים של מדינות הלאום ואת כוח העבודה הלאומי שלהן במצב של תחרות אלו עם אלו בשירותו של ההון הפועל באופן על-לאומי.

השמאל התנגד למסגרת הרעיונית ה"ניאו-ליברלית", שהתלוותה לרסטורציה של הקפיטליזם, וגינה אותה בתור "פונדמנטליזם של השוק", אשר שוחק את החברה. אולם הוא לא נאבק נגד המהלכים הרגולטוריים, אשר שינו את האיזון בתוך שוק העבודה. במשך תקופה ארוכה המדיניות הכלכלית של השמאל התמקדה במאמץ להשיג מחדש את שיעורי הצמיחה של אחרי המלחמה. התמקדות זאת הפכה למעשה לבלתי נמנעים את הדגש המרכזי, שהונח על שיפור רמת התחרותיות הלאומית, ואת ההגדרה של שוק עבודה שוויוני ומכליל בתור תולדה של התחרותיות ולא כעיקרון שאינו נתון למשא ומתן, ושחייב להיות מובטח גם בזמנים של מיתון. עם המאבק לבלימת ההאטה הכלכלית - שאפשר לנצח בו רק בשיתוף פעולה עם ההון העל-

לשים לאל את ההשפעות השליליות הללו, בצד פעולות אחרות, על ידי כך שיספקו מעונות יום ברמה מקצועית גבוהה ובחינם. מדיניות פיזור אוכלוסין אקטיבית, שתתערב בשוק הדיור, תחתור לערבב בין שכונות המגורים של מעמד הביניים ושל המעמדות הנמוכים, וכך להיאבק בתרבות ההרסנית של הרתיעה מחינוך הרווחת במעמד הנמוך, בעיקר בקרב בני הנוער.

בסך הכול, החינוך הוא זירה, שבה מפלגות מרכז-שמאל ממסדיות שאינן מוכנות לשינוי עומק, מסוגלות להניע קדימה צעדים משמעותיים לקראת חברות שוויוניות ומכליליות יותר. זוהי זירה שבה ניתן לנקוט צעדים, שקשה להתנגד להם. גם אם מבנה הכוח בשוק העבודה יגרום לקיטוב נוסף בהכנסות, מדיניות מקיפה שתחתור להשיג שוויון בחינוך תהיה צעד גדול בכיוון של יצירת שוויון הזדמנויות (דבר מה שרוב החברות רחוקות ממנו בעליל). יתרה על כן, הרחבת המאמצים לשיפור החינוך הציבורי, או החינוך הממומן בכספי ציבור, תיצור יותר מקומות עבודה מכפי שניתן לצפות, בכל תעשיות הייצור או תעשיות השירותים אשר פונות לשוק העולמי. משרות אלה עמידות יחסית לשינויים במחזורי העסקים, או לתמורות ברמת התחרותיות של הכלכלה הלאומית בזירה העולמית.

מי שיאחזו במשרות הללו ייטו לתמוך במדינת רווחה פעילה, משום שפרנסתם תלויה בכך. מעבר לזה, ניסיון רציני להפוך את כוח העבודה הלאומי כולו לכזה שמצויד במיומנויות גבוהות (בהתאמה למה שהכלכלה דורשת) הוא אחד הדברים החשובים ביותר, גם אם הוא לבדו אינו מספיק, שהמדינה יכולה לעשות בשביל להעמיד את המשק הלאומי שלה בעמדה משופרת בשווקים הגלובליים. אלו הן הוצאות ציבוריות – שידרשו הטלת מסים – אך הן יוכלו להיות "משווקות" גם לקהל המצביעים שמעדיף מדינה "רזה", וגם למי ששוויון חברתי מכליל אינו בראש סדר העדיפויות שלהם. בשביל פוליטיקה שנעולה בחשיבה "מיינסטרימית", יש סיכוי ששילוב כזה של הצלחה כלכלית, איגודי עובדים תקיפים

מרבית האוכלוסייה בחברות הפוסט-אגרריות – שכר העבודה. או אם לומר זאת אחרת: למנוע מחלק זה של כוח העבודה למצוא את עצמו בשוק מקוטב, אשר בו העובדים נאלצים להסכים לקבל משרות בלתי יציבות בשכר נמוך, או לחלופין להישאר ללא עבודה. הקרטל שיוכל להגשים מטרה זאת, חייב יהיה להיות מוקם בידי העבודה המאורגנת בעצמה. העובדים שמשתכרים היטב, ונהנים מביטחון תעסוקתי, יהיו מוכרחים לגלות סולידריות ולקבל את הירידה בשכר, שיכולה לבוא בטווח הקצר כתוצאה מצמצום שעות העבודה. אין זה דבר שממשלה יכולה לאכוף. אבל מערכת פוליטית אוהדת יכולה בהחלט לסייע – באמצעות חוקי מגן שיגבילו את שוק העבודה, באמצעות גיבוש תמיכה ציבורית בעקרון הקרטל וברעיון גמישות השעות, שמחליף את גמישות ההעסקה והפיטורין, וחשוב מכול, באמצעות חבילת מדיניות כוללת לתגבור היצע התעסוקה.

חינוך כמדיניות מפתח עם תועלת מגוונת

על מנת שגישת הקרטל לאיחוי הקיטוב בשוק העבודה תוכל לפעול, על חלוקת הכישורים של היצע כוח האדם להתאים לזו של הביקוש לכוח אדם. יש לצפות כי שכר מינימום גבוה יותר בפועל לשעה (הודות לקרטל) ידחק החוצה מן השוק עבודות בלתי מיומנות בשכר נמוך, בעוד ששעות עבודה קצרות יותר יעלו את הביקושים בענפים אחרים של שוק העבודה, אשר דורשים רמת כישורים גבוהה יותר. מצב זה יצריך מנגנוני הכשרה מקצועית הולמים, שיעניקו הכשרה והכשרה חוזרת.

אין די בגישה חופשית לכולם לבתי ספר תיכוניים. החסמים החברתיים, שמייצרים באופן שיטתי הכשרה שאינה מותאמת לשוק (חוסר יכולת או חוסר נכונות לרכוש תארים) חייבים להתפרק. גם בכך לא נוכל לדון כאן. עלינו רק להזכיר כי קיטוב חברתי הוא כשלעצמו מקור מרכזי להכשרה בלתי נאותה. סיכוייהם של בני השכבות הנמוכות להצליח בבית הספר מוחלשים כבר מילדותם המוקדמת. צעדי מדיניות הולמים יהיו חייבים

בהתנגדות פוליטית, ויהיה קל להציג אותה בתור מדיניות שגורמת נזק לכלכלה הלאומית.

החברה של תום עידן התעסוקה: שלושה נתיבים לשמירה על שוויון חברתי מכליל

שירותים חברתיים הם דרך להפוך את ההכנסה הפרטית לכזו שאינה קובעת באורח בלבדי את חיי האזרח. בתור גישה למדיניות הם מקבלים משנה חשיבות, כאשר הפער בין ההכנסה הנמוכה ביותר בחברה לבין ההכנסה הממוצעת מתרחב. אם יעשה קשה יותר לספק לכל האזרחים הבוגרים ראשית כול משרה "הגונה", ולאחר מכן פנסיה "הגונה" עם תום שנות עבודתם, שירותים ציבוריים הם הראשון מבין שלושת הנתיבים שהזכרנו שיוכלו להוביל לחברה שוויונית גם בתום עידן התעסוקה. שני הנתיבים האחרים הם תשלומי העברה וחלוקה מחדש של העושר.

תשלומי העברה מתקציב המדינה הם כבר כעת מקור חשוב של הכנסה לשיעור נכבד מן האוכלוסייה במדינות העשירות. יחד עם זאת, הם אינם יכולים לספק הכנסה שתהיה שוות ערך לשכר עבודה "הוגן", אלא להציב רף תחתון לעוני – בדומה אולי להכנסת מינימום מובטחת. בתור אמצעי לחלוקת עושר בחברה של תום עידן העבודה, יהיה עליהם להשתנות ולהפוך מכלי שנותן מענה למצב חירום, לכזה שמשמש חלק מהמציאות הנורמלית החדשה.

הכנסה "בסיסית" לא תעזור במקרה דנן, משום שבנסיבות של שחיקת שכר העבודה היא קרוב לוודאי תייצר סוג חדש של קיטוב: קיטוב בין אלה שנאלצים לכלכל את עצמם מן ההכנסה ה"בסיסית", הממומנת מכספי המסים, לעומת אלו שיש להם הכנסה "הגונה" בגין עבודה או רכוש. אם תשלומי ההעברה יעלו מעל רף ה"בסיס", גם בעיית המימון תגיע לממדים חדשים, שיכולים להצטבר בהחלט לכדי מצב, שיחייב תפנית מערכתית. זה לא המקום לדון בצעדים מסוג אלו, שהם עדיין אוטופיים במקצת. נזכיר עם זאת שקצבת הכנסה (בסיסית או יותר מכך) אינה חייבת בהכרח להיות בלתי מותנית. היא יכולה

וסולידריים (אך לא בלתי אחראים מבחינה כלכלית) וסביבה כלכלית עולמית נוחה יהיה כברת דרך משמעותית לקראת השגת "שגשוג לכול" - כך שצעדים מרחיקי לכת יותר, שיגדירו מחדש את העקרונות על פיהם פועל שוק העבודה, לא יהיו מחויבי המציאות (עדיין).

להרחיב את התקציבים ואת השירותים הציבוריים

חינוך חנם הוא אחד השירותים הציבוריים החשובים ביותר. שירותים אחרים הם ביטחון פנים וחופ, תשתיות תקשורת ותחבורה, מחקר מדעי בסיסי, מתקני נופש ופנאי, כמו גנים ציבוריים, ובהגדרה הרחבה יותר של המונח גם – בכמה מדינות – שירותים מסובסדים כמו בריאות, תרבות, תחבורה ציבורית, תשתיות מים וחשמל ודירור.

שירותים ציבוריים באים לענות באופן בסיסי על הצרכים השימושיים של אזרחי מדינת הלאום המודרנית (אף על פי שגם רעיון זה מוטל בספק לשיטתם של כמה מהליברלים הקיצוניים). אבל אפשר לומר שיש להם תופעת לוואי מבורכת, שהיא הפיכת החברה לשוויונית יותר, מכיוון שהם הופכים היבטים שונים שמרכיבים את רמת החיים ואת איכות החיים לזמינים, ללא קשר לכוח הקנייה של מי שנהנים מהם (דה-קומודיפיקציה). הרחבתם של השירותים הציבוריים ושל הסבסוד הניתן לשירותים חיוניים עד לרמה מסוימת, או במלואם, לכל האזרחים ומתקציב המדינה, תהיה נתיב נוסף שבו ממשלות שמאל יוכלו לצעוד כדי לחזק את השוויון החברתי.

כמובן, גישת השירותים הציבוריים לקידום שוויון חברתי מכליל מעלה את השאלה של עלויות המימון המושתות על האזרחים ואת שאלת המיסוי, שבלעדיו אי אפשר להשיג צדק חברתי. באמצעות גישה זאת, אפשר להביא להתקדמות חברתית בלי לערער על הנחות היסוד של כלכלת השוק בת זמננו. ועם זאת, ללא ספק, השתת נטל מס גבוה יותר על העשירים ועל המעמד הבינוני-גבוה תיתקל

לא הגיעו עד לנקודה שבה ניתן יהיה להתעלם מן הרוב במדינות השונות. היוצא היחיד מן הכלל הנו האיחוד האירופי, שבו ממשלות (אשר נשענות על רוב פרלמנטרי) מסוגלות לגבש רוב בין לבין ממשלות אחרות, ואף לנקוט ולהפעיל צעדי מדיניות מסוימים, גם בניגוד לרצונו של הרוב בתוך כמה מן המדינות החברות.

במדינות קפיטליסטיות מתקדמות, מדינת הלאום הריבונית יכולה הייתה לשמש בתור הישות הפוליטית הרלבנטית, שבה מתנהל המאבק למען "שגשוג לכול", מאחר ששוקי העבודה הלאומיים היו מוגנים באופן אפקטיבי נגד תחרות זרה, שפוגעת בתנאי העובדים. הגנה זאת הייתה מבוססת בעיקר על הפריון הגבוה של הכלכלות המתקדמות, אשר סיפק – יחד עם הענפים הבלתי סחירים – תשתית רחבה מספיק להעסקת עובדים בשכר גבוה (במבנה שאינו מפסיק להשתנות). היה זה תפקידם של איגודי העובדים להכליל את כוח העבודה כולו בכלכלה זאת, שבבסיסה שכר גבוה, ובמידת הצורך גם לכוון קרטלים של אספקת עובדים.

ככל שהייצור של מוצרי צריכה ושירותים הפך להיות גלובלי מאי פעם (גם בצורה של רשתות על-לאומיות), התחרות מהסוג שמוביל לפגיעה בתנאי העובדים החלה להתפשט באופן זוחל. בתגובה לכך, הקריאה להגנה על העובדים החלה להישמע יותר ויותר משכנעת. ההיגיון שהנחה את איגודי העובדים - לסלק את מתכונת התחרות אשר פוגעת בעובדים החוצה משוק העבודה - חייב עתה להיות מותאם למציאות העל-לאומית, ועימה לכלכלה האינטגרטיבית של הפריון הגבוה – או במלים אחרות: ליצור רגולציה על-לאומית של השווקים.

זהו נושא, שקווי המתאר שלו משתנים במהירות. נכון, עדיין אין להכחיש את העובדה כי התחרות הגוברת בין תעשיות במקומות שונים בעולם ובין העובדים של תעשיות אלה תורמת לפיצול שוקי העבודה הלאומיים לחלקים ולהתפשטות דפוס תחרות שפוגע

לחקות למשל את המכניזם של מנגנון מס ההכנסה השלילי עם שיעורים של מעל למאה אחוז. התוצאה של מהלך כזה עשויה להיות חלוקה צודקת יותר של ההכנסות מאשר בקצבאות הכנסה בלתי מותנות, וזה גם יכול להיות יקר פחות.

אלטרנטיבה רדיקלית אחרת לקצבת הכנסה "הוגנת" לכול יכולה להיות גם הכנסה מנכסים מושכרים מניבים, שתועבר לכול. גם הדרך הזאת תדרוש מראש חלוקה רדיקלית מחדש של הרכוש, צעד שבעבר הקומוניסטים ביקשו לעשות, ונכשלו בכך – בשל סיבות שעדיין טעונות ניתוח שקול יותר מכפי שנעשה עד כה, על פי המשוואה האוטומטית שקפיטליזם שווה לשגשוג, שפע, כושר המצאה, חופש בחירה ודמוקרטיה, בעוד שהסוציאליזם הוא ההיפך מכל זה.

להגן על בני אדם מהשווקים בעולם גלובלי

בתור תגובה לאתגר שהציב הקפיטליזם התעשייתי המוקדם עם האוריינטציה הגלובלית שלו, השמאל בנה את עצמו בתור כוח בעל אוריינטציה בינלאומית: שחרורם של בני האנוש מן הניצול הקפיטליסטי היה צריך להיות מותאם למרחב חסר הגבולות של הכלכלה הקפיטליסטית. אולם היו אלה מדינות הלאום הריבוניות, שהתחרו אלו באלו, אשר ארגנו את העולם הקפיטליסטי, ומדינת הלאום הפכה להיות הזירה הרלבנטית שבה התקיימה מלחמת המעמדות.

הסתבר שזה אפשרי מבחינה כלכלית להיאבק למען האינטרסים הספציפיים של מעמד העובדים הלאומי בכל הקשור לחלוקה ולהניח בצד את "פועלי כל העולם"; הלכידות התרבותית והאינטגרציה המוסדית של מדינת הלאום, כמו גם הריחוק התרבותי והמוסדי של מדינות לאום אחרות, ניתבו את המאבק באופן "טבעי" אל המגרש הלאומי. במגרש זה, צעדי מדיניות, שנועדו לעצב באופן פעיל את המציאות, יכולים לקבל את התמיכה הפוליטית שהם זקוקים לה. מסגרות שונות של ממשל על-לאומי אמנם החלו להתפתח בינתיים, אבל

השמאל. לא זו אף זו, אפשר לטעון כי בדיוק אדנים אלה של פוליטיקת זהויות הם אלו שמצליחים להביא שוב את נושא השוויון החברתי המכליל הנשכח (שגשוג לכול) למרכז תשומת הלב הפוליטית.

כמובן, הימין הפופוליסטי אינו יכול להמציא שום הוכחות, כי תפיסת ה"דה-גלובליזציה" שהוא מקדם מסוגלת לאחות מחדש את הקיטוב החברתי. אך מה שחשוב מבחינתנו כאן הוא העובדה שהוא מעז לפקפק באבני היסוד של התפיסות הכלכליות הרווחות - ושהוא מתוגמל על כך פוליטית. השמאל נכנע במשך השנים לרעיון כי השווקים הגלובליים מציבים גבולות בפני שוק עבודה שוויוני ומכליל, וכי לא ניתן לעשות רבות לשינוי מצב זה, אלא אם כן יתרחש נס בדמות צמיחה כלכלית איתנה במיוחד.

ב"ריאליזם" מן הסוג הזה, אשר בו דבק השמאל, טמונה השקפה בדבר קיומה של היררכיה של ערכים, שמכפיפה את השוויון החברתי לחוקי השוק ולזכויות הקניין. השמאל אף עומד (כתף אל כתף עם המרכז-ימין) בצד ההגנה על השוק מפני הפופוליסטים, אשר מבטיחים להקנות או מעמידים פנים שהם מקנים עדיפות עליונה לרווחתה של החברה. במאמציו לזכות באותו פלח של תמיכת המעמד הבינוני, שאי אפשר לזכות בבחירות בלעדיה, השמאל הדגיש את הערכים הליברליים, האוניברסליים וההומניים שלו, שאמורים לדבר אל לבו של החלק המודרני יותר והאידיאולוגי פחות של המעמד הבינוני השמרני.

הוא מעמיד במוקד את עניין שחרור הפרט מכל סוגי ההגבלות על הליברליזם ומכל הדעות הקדומות, את נושא הפלורליזם ואת החברה הפתוחה - ובה בעת גונז את הביקורת המסורתית שלו על הקפיטליזם. כעת, כאשר הימין הפופוליסטי מחזיר לקדמת הבמה את האינטרסים של המעמדות הנמוכים בתוך מסגרת דיון של פוליטיקת זהויות, השמאל מוצא את עצמו בתור זה שמגן על האינטרסים של המעמד הקוסמופוליטי

בעובדים, ורמת שכר ששרויה בקיפאון או נשחקת מן הצד האחד - ומן צד השני, תעשיות שזוכות להגנה, שבהן השכר עולה עם העלייה בפריזון. שמירה על חברות שוויוניות ומכלילות באמצעות פעולה במרחב הלאומי בטהרתו הופכת אם כן לקשה יותר, ככל שהגלובליזציה המתמשכת.

כוח המשיכה של הפופוליסטים: שוויון חברתי בגרסה זהותית

פגיעה בתנאי ההעסקה של העובדים באמצעות כוח עבודה זר זול היא לא המציאות החדשה היחידה שחוללה הגלובליזציה. מה שמורגש בצורה מוחשית יותר בחייהם של האזרחים היא התנועה של בני אדם מעבר לגבולות הלאומיים של המדינות. גם במנותק מן ההשפעה שיש למהגרי העבודה על שוק העבודה המקומי ועל רווחתה של האוכלוסייה המקומית, תנועה זו, המצטרפת לסחר חוצה גבולות, היא תוצאה מרכזית של הגלובליזציה, אשר מציתה טינה גוברת.

אלו שנכונים לנצל את זה, מי שמכונים הימין הפופוליסטי, משפרים את מעמד בסקרים. הם מטילים את האשם לבעיות החברתיות של עמיהם שלהם על גורמים חיצוניים. הם מערערים בגלוי על תמונת העולם, אשר במשך עשורים עמדה בתשתית האמונות הניאו-ליברליות של הזרם המרכזי, ואשר השמאל אימץ אותה למעשה (גם אם לא ברטוריקה). ה"זמים הפוליטיים" הפופוליסטיים החדשים מטעינים את הנושא בפוליטיקה של זהויות ובפרספקטיבה המבחינה בין "מי ששייכים" לבין "מי שאינם שייכים".

יש בכך אירוניה מסוימת מבחינת השמאל. לאחר שריכך את אידיאולוגיית השוויון החברתי המכליל שלו מתוקף ריאל-פוליטיקה, הוא מוצא את עצמו מתעמת עם אג'נדה רדיקלית יותר של שוויון חברתי, הפונה אל רגשותיו של הזרם המרכזי של החברה - ונעוצה בתוכנית פוליטית כוללת, אשר עומדת בסתירה מוחלטת לערכים האוניברסליים של

בקיומה של קהילה. אבל הוא כבר מרגיש היטב את התחרות ההולכת וגוברת מצד הפופוליסטים, שלהם אין כל עכבות לנצל את הטינה הנרחבת שרוחשת נגד המציאות הרב תרבותית החדשה.

בשעה שהשמאל חייב להשלים עם הצורך של אנשים רבים בקהילה, אסור שיעצום את עיניו נוכח הטרנספורמציה המתקדמת של מה שהיה פעם – למשך כמה מאות שנים, גם אם בוודאי לא בכל מקום – עולם של חברות לאומיות הומוגניות יחסית. אפשר במידה רבה של ביטחון לצפות כי המאפיינים הרב תרבותיים ימשיכו להתפשט ולהעמיק, ולכן שיכון הפוטנציאל הבלתי נמנע שלהם לגרום למתיחויות יהיה אחת המשימות הפוליטיות החשובות של העתיד. מלבד המדינות, שהיה להן מאז ומעולם הרכב הטרורגני של אוכלוסייה (וסכסוכים אלימים חוזרים ונשנים בעקבות ליבוי רגשות על בסיס זהות), אנו עדים לתופעה גוברת של חברות על-לאומיות מבזרות מבחינה גיאוגרפית ומשתנות ללא הרף (לדוגמה המהגרים הרומנים הפזורים בכל רחבי אירופה ובצפון אמריקה). ואנו עדים גם להופעתן המחודשת של זהויות שאינן לאומיות, למשל כאלה הגזרות לפי קווים דתיים, ולעתים גם אתניים.

לא נוח לשמאל: מאבק מעמדי בין מפסידים

אף על פי שהשמאל נהה – באורח בלתי נמנע – אל מעמדות הביניים בשביל לזכות בכוח אלקטורלי, הוא מאז ומעולם תפס את עצמו בתור הגורם הפוליטי שדואג לאזרחים, שבאופן עקבי הושארו מאחור במציאות של כלכלת השוק הקפיטליסטית. תודעה זאת נתקלה בקשיים, אשר נוגעים בלב לבה של השקפת העולם של השמאל. אזרחי המדינות העשירות החלשים שייכים, בהתבוננות גלובלית, לחלק החזק של האנושות. מה שזמן רב נראה בתור אתגר להשקפת עולם של קהילה בינלאומית, שהיא גם הומנית וגם שוחרת שלום, הופך להיות מאבק גלובלי על חלוקת משאבים. בסופו של דבר, המאבק הזה

האמיד, זה שגורלו שפר עליו. האידיאלים שלו עצמו בנוגע לחברה הפתוחה, שטופחו בערוגותיו זמן רב, הפכו להיות חטוטר על גבו.

חברה פוסט-לאומית, זהות והצורך בקהילה

יש ממד נוסף, אשר מסביר את האטרקטיביות של הימין הפופוליסטי, ואשר השמאל נתקל בקשיים משמעותיים להסתגל גם אליו. אנשים רבים, בפרט בשכבות המשכילות פחות, מחוברים למעגלים החברתיים שלהם, במובן זה שהללו משמשים מרכיב הכרחי של ה"קהילה" שלהם. כניסה של יותר מדי זרים פוגעת במעגלים החברתיים האלה ובקהילה שנשענת עליהם – לא רק משום שהתנהגותם של חלק מהמהגרים היא בלתי נורמטיבית - אלא כי התנהגותם היא שונה.

תחושות אלה אינן זהות לשנאת זרים, על אף שהן בהחלט יכולות לדור עימה בכפיפה אחת. הטרנספורמציה הבלתי רצויה של מעגליהם החברתיים של בני אדם מורגשת בתור עוול תרבותי, ואפילו בתור הדרה תרבותית. על כן, אנשים רבים מתרעמים על הגירה המונית, בלי שהם בהכרח שונאי זרים. לשמאל יש קושי עמוק להשתמש במישרין בסנטימנט הקולקטיבי המתנגד להגירה, ולנצל אותו פוליטית. השמאל תמיד תפס את עצמו בתור כוח, שחורת על דגלו התקדמות אל עולם חופשי מניצול, מאפליה ומאלימות על בסיס גזעי.

בשחר ימיו, השמאל היה במפורש בינלאומי בנקודת מבטו, בהתאמה לטבעו חובק העולם של הניצול הקפיטליסטי. גם בהמשך, במהלך התנודה שלו לעבר השדרות המרכזיות של החברה, השמאל הושפע והתעצב ברוח הקוסמופוליטיות התרבותית של רבים מבין חבריו הפעילים. כל זה אין משמעו שממשלות שמאל מיישמות בפועל מדיניות של דלת פתוחה בסוגיית ההגירה. אין משמעו גם כי השמאל אינו יכול לשלב בין הערכים ההומניים האוניברסליים שלו לבין הצורך שיש לרבים

למושך לבבות, ברגע שמישהו מעז לאתגר בפומבי את הקונסנזוס של הסחר החופשי. גם עמדה פרוטקציוניסטית וגם עמדה המתנגדת להגירה נדונות מטבען לעורר סנטימנט של "אנחנו נגדם" ושל "המדינה שלנו לפני הכול" - רגש שיכול לקבל גם ביטויים של חוסר סובלנות ותוקפנות.

הלאמה מחדש – דרך ללא מוצא

עד לא מזמן נדכאי ואומללי העולם לא סיכנו את שלותנו. בהדרגה, הם יותר ויותר מסכנים אותה. כתוצאה מהחשיבות הנמוכה ביותר אי פעם, שיש כיום למרחק גיאוגרפי (מרכיב חיוני של מה שאנו מכנים "גלובליזציה"), האומללות, התסכולים, הבעיות המוסריות וגילויי הכוח הגסים של העולם החיצוני החלו להסיג את גבולו של העולם המשגשג והמתוקן – עם מהגרים, פליטים, פשע מאורגן, טרור ומתקפה מתמדת על הערכים ההומניסטיים, שעליהם מיוסדת "הציביליזציה הפוליטית" של העולם הראשון, העשיר. תופעה זאת הופכת להיות איום, שאי אפשר להתעלם ממנו עוד, ומשימתנו היא לנסות להתמודד עם האיום.

השאלה אם בקרת גבולות, גדרות ואמצעי תגובה נוקשים נוספים מסוג זה, שיאכפו את ריבונותה של מדינת הלאום, יוכלו לעשות כן גם בטווח הארוך – נותרת ללא מענה חד משמעי. יש סיכוי גבוה שאופן זה של אכיפת ריבונות יוביל לדרך ללא מוצא. בנוסף, החברה הפתוחה והליברלית, שהיא אספקט יסודי של איכות החיים במדינות העולם העשירות, תלך ותיעלם במהלך ההידרדרות הזאת לאותו נתיב ללא מוצא. הערכה זאת אינה עומדת בניגוד לחשיבות שיש לקיומה של סמכות דמוקרטית לגיטימית, שתנהיג כללים שיוכלו להגן על בני אדם ועל הסדרים כלכליים, שיש להגן עליהם אל מול השלכות בלתי רצויות של תהליכי השוק הגלובלי. העניין כאן הוא לא רק שווקים מול חוקים, גם לא קדימותה של הפוליטיקה הדמוקרטית, שזקוקה למנגנון בדמותה של המדינה הריבונית. מדובר בסיכוי לשמור הן את האפקטיביות של גבולות לאומיים, והן את שרירותה של חברה ליברלית

מציב אלה מול אלה את החלשים במדינות העניות ואת החלשים במדינות העשירות, וכך משאיר מחוץ למשוואה את בעלי ההון ובעלי הנכסים מניבי העושר.

השאלה אם הקבוצה הראשונה באמת משפרת את מצבה על חשבונה של הקבוצה השנייה עשויה להיות שנויה במחלוקת, אבל אין ספק שחלקים הולכים וגדלים בקבוצה השנייה (מעוטי היכולת במדינות העשירות) רואים זאת באופן הזה - מה שיוצר נקודת מפנה בפוליטיקה של המדינות הקפיטליסטיות המתקדמות. המעמד הנמוך במדינות אלה הופך להיות שמרני, ומעוניין לבלום את החדירה של מתחרים חדשים אל השווקים שלו ואל ה"עולם שלו", מתחרים שהפרקליטים הכי נמרצים שלהם מגיעים משורות השמאל, בהיותו חלק מהברית המצדדת בגלובליזציה.

השמאל הפוליטי כלל אינו ערוך לרכוב על הגל החדש של חוסר הנחת, שחש המעמד הנמוך. שורשיו ההומניסטיים ועמדתו הקוסמופוליטית למחצה מי ימים ימימה בעד חברה פתוחה וסולידריות כלל-עולמית מונעים ממנו לאמץ את שיח סכום האפס (אנו מפסידים את מה שהם מרוויחים) של הימין הפופוליסטי. השמאל כבול להשקפת עולם אופטימית של משחק, שבו כולם יכולים להרוויח, השקפה שיש לה שורשים תיאורטיים מוצקים, אך קשה למכור אותה למפסידים (הזמניים?) מן השינוי המבני, שהביאה עימה הגלובליזציה.

כדי להשיג תמיכה רחבה בחזון ה"רווח לכולם", המשק הלאומי חייב לזנק, להציע משרות טובות בשפע והזדמנויות לעתיד טוב יותר – סיבה נוספת בעבור השמאל הפוליטי לתת קדימות לצמיחה כלכלית ולתנאי המוקדם שלה, "תחרותיות", באופן שאינו שונה בתכלית מכפי שעושים המתחרים הפוליטיים מהמרכז-ימין. אם, מסיבה כזאת או אחרת, הסוג הזה של "מגננה חזיתית" אינו עובד, או אינו מצליח להשפיע על דעתם של נפגעי הגלובליזציה במדינת הלאום - במקרה כזה, הרעיון של הגנה על העם מפני פגיעה של כוחות זרים בתנאי ההעסקה הופך בנקל

חלופית: העלאה מירבית של יכולת קליטת כוח האדם של המדינות המפותחות ביותר וגם של זו של המדינות המתפתחות. כך, האמת המוכחת לכאורה הגלומה במשפט "העגלה מלאה", המשק רווי בעובדים, תצטרך לפנות את מקומה למאמצים רציניים להגדיל את העגלה. הכלכלות יהיו חייבות להתרחב, כמוהם גם הביקושים לעובדים שיידרשו לגדול, הפיריון הגובר יצטרך להיות מאוזן באמצעות שעות עבודה קצרות יותר, כל זאת על מנת למנוע קיטוב בשוק העבודה.

מי שמהגרים אל הכלכלות הנוסקות יהיו צריכים להתאים את עצמם לשוק העבודה, והאינטגרציה שלהם בחברות החדשות שבהן הם מתערים, צריכה להיות מתווכת ומקודמת באופן ממוקד תוצאות – ולא רק תקין פוליטית – בעוד שעל התנהגות בלתי נורמטיבית יהיה צורך להגיב בסנקציות. בה בעת, יש לפתח אסטרטגיות לשליטה בהיקף ההגירה, כך שיהלום פחות או יותר את כושר הקליטה (המתרחבת בהכרח) של המדינות הקולטות.

לשם השגת מטרה זאת, אנשים במדינות המוצא של המהגרים יצטרכו להיות חלק מתהליכים ארוכי טווח. אפשר לחשוב אולי על רשימות המתנה ועל הכשרה מקצועית, שתיערך כבר במדינות המוצא. צעדים כאלה יוכלו ליצור תחושה של הדדיות, של "אנושות משתפת פעולה", שתהיה מסוגלת לגבור על התודעה של מדינות לאום אדישות זו כלפי זו ואפילו עוינות, שאוכלוסיותיהן נפרדות זו מזו. כך יוכל להתחזק גם הרעיון של חברה על-לאומית, שכבר הפך למציאות מתרחבת ודינמית מתמיד בעבור מהגרים, ששורשיהם וקרובי משפחתם מפוזרים ביותר ממדינת לאום אחת ובקהילות בתפוצות שונות ברחבי הגלובוס.

אלה הם רק רעיונות בסיסיים וראשוניים, שמציירים כמה קווים אפשריים שעל בסיסם שמאל שוחר עתיד יהיה צריך לפתח אסטרטגיה לשוויון חברתי מכליל כלל-עולמי. זאת, במטרה שיהיה ביכולתו להצליח לחמוק מן המבוי הסתום, שחוסר הנחת בעקבות

פתוחה. החשש הוא שסיכויים אלה נמוכים בעליל, ושהפרויקט המכונן של השמאל, כינון החברה ה"טובה", לא יוכל לעלות יפה בדרך זאת.

לרכוב על גב הנמר של הגלובליזציה

גישה אסטרטגית אלטרנטיבית היא לשלב פחות או יותר את אוכלוסיית העולם כולו במערכת הכלכלית של השגשוג והפיריון הגבוה של העולם הקפיטליסטי המתקדם. בהכרח, דבר זה ירחיב את תחולתו הבסיסית של רעיון השוויון החברתי המכליל, השרוי בלב הזהות של השמאל, אל העולם כולו. הכוח המניע, יחד עם זאת, לא יהיה מאבק השחרור של "נדכאי העולם", אלא הפחד של בעלי הפריבילגיות והיכולת שלהם להתעלות על עצמם ולהגיב באופן נועז וחכם.

איך לעשות את זה? הדרך הטובה ביותר תהיה שבכל רחבי העולם יוצאו מדינות מתפתחות במתכונת של מעין סין או הודו של ימינו, שמנהיגות מודרניזציה של החברות שלהן, ומניעות תהליך יציב של השלמת פערים כלכליים מול המערב. ואולם, המציאות החברתית בחלקים נרחבים של העולם לא תאפשר התפתחות של תרחיש כזה.

מדינות רבות נשלטות על ידי אליטות אנוכיות ומנצלות, ששלטון נסמך על מבנים כמו-פיאודליים של "שמור לי ואשמור לך". מערכות פוליטיות מסוג זה נוטות להיות בלתי יציבות ביותר, אבל המשטר עצמו הוא בדרך עמיד, ויש לאל ידו להדוף ניסיונות מן החוץ להחדיר דפוסי ממשל אחראיים יותר. כסף זר ("סיוע") אינו משפר את הסיכויים לפריצת דרך כלכלית במקומות אלה, אלא בדרך כלל מבצר עוד יותר את המבנים הכלכליים הפיאודליים, אשר חוסמים פיתוח. המדינות האלו מועדות גם לסכסוכים אלימים, המגבירים את התמריץ של אנשים להגר החוצה מהן. ספק רב אם מערכת בינלאומית של מדינות ריבוניות תוכל לעשות הרבה כדי להזריק מבחוץ "דחף יצרני" בנסיבות כאלה.

תמונת המצב מביאה אותנו להתמקד בגישה

לאורך דורות. זוהי התקדמות אל טריטוריה בלתי נודעת של עולם פוסט-לאומי, דרך מנוסה מן הקטסטרופה של הגלובליזציה ה"פראית". זו אינה דרך שתסביר פנים למי שבחר באופן מייד, אך למען הושעת השמאל ולמען הצלת מה שיקר ללב - החברה ה"טובה" - נראה שלא תהיה לו ברירה אלא לרכוב על גב הנמר של הגלובליזציה, גם אם היא זו שיצרה את האיום על החברה ה"טובה" מלכתחילה.

התנאים להצלחה יהיו: א. חינוך כוח העבודה הלאומי הקיים, כמו גם חינוך המהגרים שזה מקרוב באו, ומהגרים פוטנציאליים במדינות המוצא שלהם ב. השגת שיעור גבוה של התאגדות עובדים במדינות הקולטות ג. התאמה קבועה של שעות העבודה לצורך לעגן תעסוקה בשכר "הוגן" ומלא ד. אסטרטגיות מיקוח על-לאומיות מתואמות של העובדים, כך שלא תתאפשר פגיעה בתנאי ההעסקה ה. צמיחה כלכלית בת קיימא במספר הרב ביותר של מדינות ו. וכמובן, עיכול זהיר של תהליך הגלובליזציה הכלכלית כדי לשמור את הלחץ להסתגל מחד גיסא, ואת יכולות ההסתגלות, מאידך גיסא, באיזון מסוים.

כפי שנאמר לעיל: אלה הם לא יותר מדגשים למפת דרכים, שעדיין ממתינה לשרטוט.

הגלובליזציה מאיים להדוף אליו את מדינות הלאום, וכך להמיט עליהן אסון. פיתוח האסטרטגיה הזאת יהיה חייב לצעוד יד ביד עם מאמץ להחיש את התפתחותם של מבנים של ממשל על-לאומי – תגובת נגד למגמות הנוכחיות של התחזקות מחדש של הלאומיות הבדלנית.

התקדמות לעולם פחות מקוטב מבחינה חברתית ולמסגרות על-לאומיות היא בגדר משימה שאפתנית, וכפי הנראה גם בלתי משתלמת מבחינה אלקטורלית בטווח הקצר. אך הימנעות ממנה עשויה לחזק עוד יותר את הימין שונא הזרים. נסיגה אל אזור הנוחות והתכנסות בתוך השבלול הלאומי אינן יכולות להיחשב עוד לאופציה בעלת תוקף בעולם גלובלי, על אף שהן עדיין קלף פופולרי בשוק הפוליטי – לרעתו של השמאל.

ההוגים השמאליים מרחיקי הראות ביותר הכירו באתגר של מציאת פתרונות ארוכי טווח, שיצמצמו את פערי העושר בין מדינות עניות לבין מדינות עשירות, יתאימו את המדינות העשירות לזרם גובר של מהגרים, ויפתחו מסגרות יציבות של ממשל על-לאומי. נכון, זו לא אותה הגדרה מעוררת ההשראה של "התקדמות" אל הארץ המובטחת של שחרור האדם, שהייתה הכוח המניע של השמאל

מסקנה קצרה

בשלב זה, על מדיניות שחותרת להשגת שגשוג לכול להתרכז במבנה שוק העבודה ובשירותים הציבוריים, כאשר נושא החינוך יוצר קשר אמיץ בין השניים. לרוע המזל, מדיניות כזו לא תהפוך על נקלה לכזו שתעניק לשמאל הפוליטי ניצחון בבחירות. היא תוכל לעשות כן, אם תהיה צרורה בחבילה אחת עם ביצועים כלכליים מרשימים של ממשלה מכהנת מצד שמאל ויתרון בכל הקשור לכריזמה אל מול היריבים הפוליטיים. ושוב לרוע המזל, ניצחונות של השמאל בבחירות, שיהיו מבוססים רק על דברים אלה, אינם צפויים בהכרח להוביל להתקדמות משמעותית לקראת הכרעה בין קיטוב חברתי לשוויון חברתי מכליל. ריאלי-פוליטיק קצר טווח, המונחה על ידי החשש לנכר את שדרות הביניים של האוכלוסייה, שתמיכתן הכרחית להצלחה בקלפי, נוטה לדחוק הצדה את ההגשמה לאורך טווח של האידיאלים בזירה הפוליטית הדמוקרטית. ואולי, בפעם השלישית לרוע המזל, חוסר נחת גובר בקרב המפסידים הנוכחיים מהקפיטליזם יכול לשנות לעומק את המשוואה האלקטורלית. הוא עלול להצטרף לחששות בשאלות זהות של חלקים גדלים מן האוכלוסייה, וכך להעלות לשלטון כוחות ימין, שכורכים בין פוליטיקת זהויות בלתי סובלנית לבין סמכותנות, ואולי אף מתכננים לנסות לשלוט בשווקים לטובת קידום שוויון חברתי. מה יעלה במקרה כזה בגורל השמאל?

אך הסיפור אינו מסתיים בנקודה זאת. ייתכן שאפשר יהיה להכריז על תקופה עגומה בפוליטיקה העולמית, אם אכן מפלגות הימין יזכו בשלטון בכמה מדינות. סביר להניח ש"הציביליזציה הפוליטית המערבית" (שלטון החוק, הדמוקרטיה החופשית, המחויבות לזכויות האדם) תיפגע. אבל גם הדרמה של הקפיטליזם וגם הדרמה של הגלובליזציה יוסיפו להתחולל ולהציב אתגרים, שהפופוליסטים, כפי שהם מציגים את עצמם כיום, כלל וכלל אינם ערוכים לענות עליהם. הצורך לפעול ולהגיב למצבים הומניטריים באופן משמעותי יותר מכפי שמאפשרת הפוליטיקה הדמוקרטית הנוכחית, צפוי להיות בוער ודחוף יותר. אם אתם קוראים לתגובה כזאת "שמאלנית" - אתם שמים את האצבע על המהות של מה שהוליד פעם את השמאל הפוליטי.

על המחבר

ד"ר אלפרד פפּלר למד סוציולוגיה וכלכלה.

הוא שימש בתור עורך העיתון

**"Internationale Politik und
Gesellschaft"**

במשך עשר שנים, ולאחר מכן בתור מנהל קרן

פרידריך אברט ברומניה ובמולדובה.

כיום הוא עובד בתור יועץ חברתי-פוליטי עצמאי.

קרן פרידריך אברט ישראל (FES)

ת.ד. 12235, הרצליה פיתוח 4673334 ישראל

טלפון: +972-9-9514760

פקס: +972-9-9514764

<http://www.fes.org.il>

האחראי: ד"ר ורנר פושרה, מנהל קרן פרידריך

אברט בישראל

תרגום: רמי לבני

עיצוב גרפי: רוב ווסל, המרכז ללימודי גרמניה

ואירופה בחיפה (HCGES)

להזמנת פרסומים:

www.fes.org.il

שימוש מסחרי בפרסומים של קרן פרידריך אברט

ללא אישור בכתב של הקרן אסור בהחלט.

הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קרן פרידריך אברט.